

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

КОБЮК ЮЛІЯ МИКОЛАЇВНА

**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ
У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Київ, 2016

УДК 378.147
ББК 74 202

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України
(протокол № 10 від 3 листопада 2016 р.)*

Рецензенти:

Зосименко О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент, зав. кафедри професійної освіти та менеджменту КЗ Сумський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти.

Калюжна Т.Г. – кандидат філософських наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України.

«Підготовка майбутнього вчителя до застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності» / За ред. Ю.М. Кобюк. – К., 2016. – 32 с.

Методичні рекомендації описані особливості використання інтерактивних педагогічних технологій у школі, обґрунтовано важливість підготовки майбутнього вчителя до застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності, розкрито організаційно-педагогічні умови, спрямовані на забезпечення такої підготовки, та подаються рекомендації щодо їх застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності.

Методичні рекомендації будуть корисними у навчальній і практичній діяльності викладачам вищої школи, студентам та магістрам педагогічних закладів і закладів післядипломної педагогічної освіти.

ББК 74 202
© Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН
України, 2016

ЗМІСТ

Вступ

1. Теоретичні основи підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності

1.1. Інтерактивне навчання як педагогічна технологія

1.2. Проблеми підготовки майбутніх вчителів у системі вищої освіти в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених.

2. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності

2.1. Організаційно-педагогічні умови застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності

2.2. Методичні рекомендації щодо застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності

Висновки

Список використаної літератури

Вступ

Динамічний темп розвитку усіх сфер суспільства, інтеграція до світового освітнього простору зумовлює істотну модернізацію змісту і структури вищої освіти, особливо педагогічної. Це зумовлюється тим, що сьогодення вимагає від педагога високого рівня компетенції, розвиненого інтелекту, комунікативних здібностей, здатності до інноваційного мислення, до постійної самоосвіти й самовдосконалення, до ефективної діяльності в нестандартних ситуаціях та спрямованості на творчу самореалізацію.

Згідно з: Законом «Про вищу освіту», Національною доктриною розвитку освіти (2002), Державною програмою «Вчитель» (2002), «Білою книгою національної освіти України» (2009), Національною доповіддю про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2011), Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки (2012) , оновлення змісту освіти на основі національних досягнень та усталених світових традицій є головною складовою реформи освіти в Україні.

В контексті цих змін в вузах відбувається перехід від пасивних форм навчання до активних, за яких увага звертається на реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до організації навчання. В цьому контексті зростає зацікавленість у інноваційних технологіях навчання, зокрема в інтерактивних. Саме інтерактивні технології надають можливість підвищити пізнавальну активність, посилити діяльнісний та особистісно-зорієнтований підходи у навчанні, а також сприяти формування професійної компетенції майбутніх вчителів початкових класів. Інтерактивні технології досить швидко були визнані вчителями та науковцями як дієвий засіб впровадження інноваційних освітніх технологій в навчальний процес.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Інтерактивне навчання як педагогічна технологія

Ще на початку 20 – х рр. минулого століття в роботах відомих педологів (В. Бехтерев, І. Павлов, А. Ухтомський, С. Шацький) з'являються терміни «педагогічна технологія» та «педагогічна техніка». Педагогічна техніка визначалась у педагогічній енциклопедії 30-х рр. як сукупність прийомів і засобів, спрямованих на чітку й ефективну організацію навчальних занять [17].

В сучасній педагогічній літературі й досі не існує єдиних визначень понять освітні, педагогічні, навчальні технології. У словнику іншомовних слів «Технологія (від техно... і ...логія) – сукупність способів переробки матеріалів, виготовлення виробів, надання послуг; процеси, що супроводять ці види робіт» [26]. У Великому тлумачному соціологічному словнику дається ширше трактування: «Технологія - (technology) – практичне застосування знань і використання методів у виробничій діяльності.

Наприкінці ХХ століття педагогами і дослідниками в педагогічній галузі почали вживатися терміни «технологія навчання» та «педагогічна технологія». Так, англійські автори Ф. Персивал і Г. Еллінгтон визначають технологію навчання як «більше ретельне подання усіх аспектів побудови ситуацій навчання», що передбачає «застосування будь-яких методів і технік навчання, які є найбільш адекватними для досягнення цілей, поставлених перед тими, хто навчається» [28]. У словнику – довіднику педагогічних і психологічних термінів технологія навчання, за визначенням ЮНЕСКО, – «системний підхід (метод) створення, застосування й визначення процесу навчання з урахуванням об'єктивних і суб'єктивних факторів» [19]. У педагогічному словнику М. Ярмаченко зауважує, що педагогічна технологія – поняття, що взаємодіє з дидактичним завданням. [18].

Як бачимо, у цих дослідників поняття «педагогічна технологія» і «технологія навчання» практично збігаються за змістом, адже ключовими ознаками виступають системність у плануванні та реалізації всіх складових процесу навчання в усій їх складності та взаємозв'язках.

В. Беспалько, який ще у 1989 р. сформував уявлення про педагогічну технологію як «про систематичне й послідовне втілення на практиці заздалегідь спроектованого навчально-виховного процесу» і визначив педагогічну технологію як «проект певної педагогічної системи, реалізованої на практиці» [3, 2]. На думку вченого, характерними рисами педагогічної технології є:

- 1) попереднє проектування навчально-виховного процесу;
- 2) визначення структури й змісту не тільки діяльності вчителі, але й навчально-пізнавальної діяльності самого учня;
- 3) визначення цілей навчання («процес цілепокладання»), щоб здійснювати об'єктивний контроль за якістю засвоєння учнями навчального матеріалу й розвитком особистості учнів;
- 4) цілісне представлення навчально-виховного процесу;
- 5) гармонічна взаємодія усіх елементів педагогічної системи;
- 6) забезпечення високої стабільності успіхів у навчанні практично будь-якого числа учнів [1,2].

Таким чином, В. Беспалько визначив три параметри технології навчання: цілісність процесу навчання (включаючи діяльність тих, хто навчається), цілепокладання і забезпечення досягнення поставлених цілей навчання.

У вітчизняній літературі термін «педагогічна технологія» вживається дуже широко. На думку дослідників О. Пометун, Л. Пироженко, С. Сисоєвої педагогічна технологія – набір процедур, які поновлюють професійну діяльність учителя і гарантують кінцевий запланований результат» [20].

Педагогічні технології є одним з провідних засобів у діяльності вчителя. Розмаїття педагогічних технологій викликає необхідність їхньої

класифікації. Найбільш доцільною нам здається класифікація їх за ступенем прояву учнями суб'єктності, активності, самостійності у створенні умов для свого саморозвитку, запропонована О. Пометун [22]. У відповідності до цього, нею виділено дві основні групи педагогічних технологій: репродуктивні (особистісно відчужені) та продуктивні (особистісно орієнтовані).

Інтерактивні технології за своїми базовими характеристиками відносяться до продуктивних. Якщо з цих позицій спробувати дати визначення поняття педагогічна технологія інтерактивного навчання, то це така організація навчального процесу, за якої кожен учень бере участь у колективному взаємодоповнюючому, заснованому на взаємодії та спілкуванні всіх його учасників процесі навчального пізнання.

Інтерактивна технологія навчання як система містить такі головні компоненти: - чітко сплановані цілі навчання – зрозумілий якісний та кількісний очікуваний результат процесу у вигляді навчальних досягнень учнів, а саме передбачуваного рівня засвоєння навчального змісту; - спеціально відібраний та структурований зміст навчання; - інтерактивні форми, методи і прийоми, за допомогою яких організоване навчання і стимулюється активна діяльність учнів; - адекватні цілям, формам і методам засоби навчання; - розумові і навчальні дії та процедури, за допомогою яких учні можуть досягти запланованих результатів, представлені у вигляді системи пізнавальних завдань; - організаційні та психолого-педагогічні умови, що дозволяють ефективно спланувати та реалізувати інтерактивне навчання. На відміну від методики, інтерактивні навчальні технології не вибираються для виконання певних навчальних завдань, а самою своєю структурою визначають кінцевий результат.

Визначення сутності педагогічної технології інтерактивного навчання багато в чому пов'язано із ключовим поняттям «інтерактивний метод». Метод у педагогіці визначається як спосіб цілеспрямованої взаємодії вчителя і учнів для розв'язання педагогічних завдань, тобто для розвитку. Таким

чином, інтерактивні методи можемо трактувати як способи цілеспрямованої міжсуб'єктної взаємодії вчителя і учнів зі створення оптимальних умов для свого розвитку. Категорією, що визначає сутність інтерактивних методів, є «взаємодія». Взаємодія, розуміється як безпосередня міжособистісна комунікація. Педагогічна взаємодія – це обмін діяльністю між педагогом і учнями, в якому діяльність одного зумовлює діяльність іншого (інших). Організації процесу такої взаємодії сприяє використання відповідних методів навчання. О. Пометун та Л. Пироженко виділяють такі методи:

- груповий (взаємодія між учасниками процесу навчання реалізується через співпрацю у малих групах);
- колективний (багатостороння взаємодія є полілогом, в якому бере участь кожен учень класу);
- колективно-груповий (коли робота малих груп поєднується з роботою всього класу).

До групового (кооперативного) та колективно-групового навчання можна віднести, наприклад, такі методи, як: робота учнів у парах, ротаційні трійки, «Два-чотири-всі разом», «Карусель», роботу в малих групах, «Акваріум». Під час роботи учнів у парах вони можуть виконувати такі вправи: обговорити завдання, короткий текст; взяти інтерв'ю один в одного, визначити ставлення (думку) партнера до даного питання, твердження тощо; зробити критичний аналіз роботи один одного; сформулювати підсумок виучуваної теми тощо.

До колективних методів інтерактивного навчання відносять такі: «Мікрофон» (надається можливість кожному сказати щось швидко, по черзі, висловити свою думку чи позицію), і незакінчені речення (поєднується з вправою «Мікрофон»), і «Мозковий штурм» (відома інтерактивна технологія колективного обговорення, широко використовується для прийняття кількох рішень з конкретної проблеми), і «Навчаючи-вчуся», і «Ажурна пилка», і «Case-метод», і «Дерево рішень».

До колективно-групових методів навчання відносяться й імітації, рольові ігри, драматизація. До цієї групи інтерактивних колективних методів відносять: «Метод ПРЕС», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Безперервна шкала думок», «Дискусія в колі», «Дискусія в стилі телевізійного ток-шоу», «Дебати» та ін.

Застосування технології інтерактивного навчання передбачає і особливе розуміння уроку як форми навчання, що теж ґрунтується на технологічному підході. Як правило, структура інтерактивного уроку складається з п'яти елементів: а) мотивація – фокусування уваги учнів на проблемі уроку, стимулювання інтересу до обговорюваної теми (не більше 5% часу заняття); б) оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів – забезпечення розуміння учнями змісту їхньої діяльності: чого вони повинні досягти в результаті уроку і чого від них чекає вчитель (не більше 5% часу заняття); в) надання учням необхідної інформації за мінімально короткий час, для того щоб на її основі виконувати практичні завдання шляхом інтерактивної взаємодії. Це може бути міні-лекція, читання роздаткового матеріалу, перевірка домашнього завдання, опанування інформацією за допомогою технічних засобів навчання або наочності тощо (10-15 % часу уроку); г) інтерактивні вправи – центральна частина заняття, що передбачає застосування вчителем 1- 3 інтерактивних технологій, що відбираються в залежності від очікуваних результатів (45-60% часу на уроці); д) підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку – процес, зворотний інструктажу, що називають «рефлексією». Його завдання – прояснити зміст опрацьованого; співвіднести реальні результати з очікуваними; проаналізувати, чому відбулося так чи інакше; зробити висновки; закріпити чи відкоригувати засвоєння; намітити нові теми для обміркування; встановити зв'язок між тим, що вже відомо і тим, що знадобиться засвоїти, навчитись у майбутньому; скласти план подальших дій (до 20% часу) [23].

О. Пометун також визначені обов'язкові умови реалізації технології інтерактивного навчання без яких інтеракція або зовсім неможлива, або є

неефективною. Серед них насамперед створення сприятливої, позитивної психологічної атмосфери в класі під час уроку. Другою умовою є оптимальне облаштування навчального простору, зокрема спеціальні способи розташування меблів, наявність в класі різноманітних матеріалів: текстів, словників, просто чистого паперу і маркерів тощо. Третьою умовою ефективного застосування інтеракції є запровадження в класі спеціальних правил, норм спільної праці, які є загальнообов'язковими для всіх [23].

Сукупність цих ознак і умов дозволяє говорити про принципову інноваційність педагогічної технології інтерактивного навчання у порівнянні з традиційними варіантами організації навчального процесу. Тому широке її застосування у сучасній школі передбачає серйозну увагу до цього явища з боку системи працівників педагогічних ВНЗ, оскільки тільки послідовна цілеспрямована робота з навчання майбутніх вчителів дійсно допоможе їм опанувати цією педагогічною технологією.

Таким чином, до навчання за інтерактивною технологією особин молодого віку світове суспільство прийшло через організацію групової, колективної роботи; навчання старшими молодших учнів; бригадним методом тощо. Інтерактивне навчання (за різних форм організації) виховує в особистості позитивні поведінкові якості: повага до колег, толерантність тощо; навчає виживати без конфліктів у суспільстві собі подібних; формує стійкі певні позитивні поведінкові якості, що потрібні особистості протягом життя.

1.2. Проблеми підготовки майбутніх вчителів у системі вищої освіти в дослідженнях вітчизняних і зарубіжних вчених

Сучасний стан розвитку суспільства потребує розвитку такої підготовки педагога, яка орієнтована на розвиток особистості дитини, на саморозвиток, на здатність самовдосконалення. Основна роль у реалізації цього завдання покладається на загальноосвітню школу, яка охоплює навчанням і вихованням дітей протягом досить тривалого часу (12 років) і керується у своїй діяльності науково обґрунтованими теоретичними та практичними матеріалами. В Національній доктрині розвитку освіти України та інших чинних документах, що регулюють освітній процес у загальноосвітніх навчальних закладах наголошується на важливості досягнення такої мети.

Ми згодні з думкою А.Єгорова, О.Ільченка, В.Ледньова, Е.Лещенко, А.Медведева, Є.Петрик, С.Петрухіної, Ю.Рубіна, В.Самойлова, Л.Титарьова, К.Шевченко, Є.Улітіної, що до основних тенденцій світового розвитку, які обумовлюють суттєві зміни в системі освіти відносять: прискорення темпів розвитку суспільства і, як наслідок, необхідність підготовки людей до життя в умовах, які швидко змінюються; перехід до постіндустріального, інформаційного суспільства, значне розширення міжкультурної взаємодії, у зв'язку з чим особливу важливість набувають фактори комунікабельності і толерантності; виникнення і ріст глобальних проблем, які можуть бути розв'язаними лише в результаті співробітництва в рамках міжнародного суспільства, що вимагає формування сучасного мислення у молодого покоління; демократизація суспільства, розширення можливостей політичного і соціального вибору, що викликає необхідність підвищення рівня готовності громадян до такого вибору; динамічний розвиток економіки, ріст конкуренції, скорочення сфери некваліфікованої і малокваліфікованої праці, глибокі структурні зміни у сфері зайнятості, які визначають постійну потребу у підвищенні професійної кваліфікації і перепідготовка працівників,

зростанні їхньої професійної мобільності; зростання значення людського капітала, який у розвинених країнах складає 70-80 відсотків національного багатства, що обумовлює інтенсивний, випереджаючий розвиток освіти як молоді, так і дорослого населення [5].

Україна не залишилась в стороні від світових і європейських тенденцій. Вітчизняна система освіти підтримує місце України в ряді ведучих країн Європи, її міжнародний престиж, як країни, яка історично відрізнялась високим рівнем культури, науки і освіти. Освітня політика відображає загальнонаціональні інтереси у сфері освіти, пред'являє їх світовому суспільству, але й враховує загальні тенденції світового розвитку.

Школа XXI століття має реалізовувати ідеї особистісно орієнтованої педагогіки; забезпечувати єдність інтелектуального, фізичного, духовного і морального розвитку особистості, її конкурентноздатність на ринку праці; вчити плануванню стратегії власного життя, вдосконаленню особистісних рис, орієнтуванню в системі цінностей, визначенню життєвого кредо та стилю життя [16]. Для здійснення таких ідей потрібні будуть фахівці, які могли б ефективно їх реалізовувати. У зв'язку з цим постає проблема забезпечення школи вчителями, котрі володіють відповідними знаннями, вміннями і навичками, здатними до впровадження у навчально-виховний процес новітніх технологій навчання, спрямованих на формування особистості школяра. Тобто, школі потрібні спеціалісти, які характеризуються не тільки високою професійною майстерністю, а й які здатні працювати творчо у своїй професійній діяльності, які поєднують компетентність і турботливість про становлення своїх учнів як особистостей.

Відповідно до професійної компетентності вчителя, його практичної підготовки сучасні вимоги набувають більш вираженого характеру. Саме тому вкрай необхідним є пошук таких підходів, які дозволяють зробити новий крок у методичній підготовці майбутнього вчителя. Навчання у вищому педагогічному закладі має орієнтуватися на посилення фундаментальної дидактичної і методичної освіти, наближення навчального

процесу до творчої професійної діяльності, спрямовуватися на формування особистості педагога з такими якостями, які відповідали б наявним вимогам і забезпечували успішність у їхній практичній діяльності.

Проблема підготовки майбутніх учителів набула досить ґрунтового висвітлення в науковій літературі минулого. Теоретичні та методологічні її основи відображені в працях К.Ушинського М.Драгоманова, О.Духновича, С.Русової, В.Сухомлинського. Сучасні її аспекти знайшли відображення в науковому доробку А.Алексюка, В.Бондаря Н.Гоноболіна, С.Гончаренка, Н.Кузьміної, О.Савченко, В.Семиченко, В.Сластьоніна, О.Щербакова та ін.

До обґрунтування особливостей та закономірностей формування професійних та особистісних якостей звертають свої наукові зацікавлення В.Андрущенко, Г.Васянович, Б.Гершунський, І.Зязюн, С.Сисоєва.

Н.Гоноболін, Н.Кузьміна, Н.Тализіна, акцентуючи увагу на формуванні педагогічної спрямованості майбутнього вчителя, досліджують структуру його діяльності, виокремлюють комплекс основних педагогічних здібностей, що входять до професіограми вчителя загальноосвітньої школи. Відносячи до основних функцій педагогічної діяльності такі її напрямки, як конструктивний, організаційний, комунікативний, гностичний, Н.Кузьміна дотримується точки зору, згідно з якою ці функції реалізуються через систему педагогічних здібностей. Тобто, психологічні передумови успішності педагогічної діяльності, на її думку, залежать від рівня сформованості відповідних здібностей, що виявляється у глибині, різнобічності інформації, яку вчитель може одержати про особливості розвитку учнів і відповідно до яких швидко перебудувати свою діяльність [11].

Досить ґрунтовно недоліки й перспективні напрямки сучасної підготовки майбутніх учителів визначає О.Савченко. До основних недоліків навчально-виховного процесу у вищих педагогічних закладах науковець відносить, по-перше, «невиправдано великий перелік дисциплін у діючих навчальних планах, у проектах Державних стандартів і водночас неповне

відображення нових предметів шкільного змісту». По-друге, недооцінку «педагогічних і психологічних знань, особливо в підготовці вчителя-предметника». І, по-третє, «відсутність професійної спрямованості в змісті предметів, які входять до циклу гуманітарної і соціально-економічної підготовки» [25].

Професійнозначущі якості особистості вчителя О.Савченко визначає як «стійкі загальні та специфічні риси, що забезпечують повноцінне виконання ним своїх професійних функцій та обов'язків» [25]. Ґрунтуючись на такому підході, до основних структурних компонентів підготовки майбутніх учителів відносять: професійні психологічні та педагогічні знання; професійні педагогічні вміння; професійні психологічні позиції та установки, особистісні особливості, що забезпечують оволодіння професійними знаннями та вміннями.

Звідси особистісна характеристика вчителя має включати: усвідомлення норм, правил, моделі педагогічної професії; формування педагогічного кредо, концепції учительської праці; співвідношення себе з деяким професійним еталоном, ідентифікація; оцінка себе іншими референтними людьми, самооцінка; педагогічна ерудиція, цілеспоглядання, педагогічне (практичне та діагностичне) мислення; педагогічна імпровізація, спостережливість, оптимізм, винахідливість, передбачуваність та рефлексія [12].

Серед найважливіших характеристик, що мають формуватися у студентів вищих навчальних закладів у процесі їх професійної підготовки, Н.Ігнатенко відносить: раціоналізм і прагматизм; високий рівень професіоналізму; активність, діловитість, мобільність; почуття відповідальності, вміння працювати; вміння швидко орієнтуватися у ситуації, приймати рішення; повагу до праці, потребу підвищувати рівень знань; наявність культури, ділової етики і спілкування [7].

Модель підготовки вчительських кадрів, що існувала до недавнього часу у вищій педагогічній школі України, була спрямована на передачу

студентам певного обсягу знань, умінь і навичок. Сьогодні вона втрачає свою перспективність. Тому виникає необхідність зміни стратегічних, глобальних цілей педагогічної освіти, перестановки акценту зі знань спеціаліста на його людські, особистісні якості, що постають водночас і як мета, і як засіб його підготовки до майбутньої професійної діяльності. “Очевидно, що в основу освітньої системи в якості генеральної ідеї повинно бути покладений гуманістичний світогляд, який передбачає формування таких якостей особистості, як усвідомлення природи і людини у їх єдності, відмова від авторитарного, міфологічного стилю мислення, терпимість, нахил до компромісу, уважне ставлення до чужої думки, інших 30 культур, цінностей, думок, вірувань” [9]. Тобто сьогодні основна стратегія вищої освіти має перенести увагу на розвиток особистості студента у цілому (курсив наш – О.К.). Реалізація цього завдання передбачає низку конкретних дій, спрямованих на те, щоб підпорядкувати весь зміст освіти розвитку особистості найвищій меті.

В.Кремень пропонує карту професійно значущих особистісних якостей учителя, основними складовими якої виступають: Психологічні риси особистості як індивідуальності: сильний, урівноважений тип нервової системи, тенденція до лідерства, впевненість у собі, вимогливість, справедливість, добросердя, чуйність та акуратність. Учитель у структурі міжособистісних відносин: переважання демократичного стилю спілкування, лише конструктивні конфлікти з принципових питань, прагнення до співробітництва з колегами, нормальна самооцінка, рівень ізоляції у колективі дорівнює нулю. Професійні риси особистості вчителя: широка ерудиція і вільний виклад матеріалу, вміння враховувати психологічні й вікові особливості учнів, темп мови 120-130 слів на хвилину, загальна і специфічна грамотність, звернення до учнів по імені, миттєва реакція на ситуацію, вміння чітко формулювати конкретні цілі, а також організовувати навчальну роботу всіх учнів одночасно, перевіряти ступінь розуміння навчального матеріалу.

Ефективність професійної діяльності: висока віддача навчальних занять, робота на вищому рівні вимог, високий рівень навченості, високий рейтинг [10].

Отже, природа вчительської праці, її різнобічність вимагають формування педагога не як вузького предметника, а як людину культури, яка має значний особистий вплив на індивідуальність учня.

На думку О.Мороза підготовка вчителя має спрямовуватися на забезпечення: - психологічної готовності до професійної діяльності (потреба в педагогічній діяльності, внутрішнє сприйняття вимог діяльності; усвідомлення співвідношення своїх особистих якостей вимогам діяльності; усвідомлення мотивації особистих прагнень до цієї спеціальності); - теоретичної готовності до педагогічної діяльності (наявність глибоких знань основ наук, високого рівня розвитку, підготовка до конкретної галузі знань, обізнаність із вимогами до спеціальності та до особистісних якостей і здібностей учителя); - практичної готовності (вміння планувати та організовувати навчально-виховну роботу, володіння засобами та методами навчання і виховання школярів, уміле застосування наявних знань, формування нових умінь і навичок, наявність індивідуального підходу до кожного учня); - ідейно-політичної готовності, світогляду, загальної та педагогічної культури; 32 - певного рівня розвитку педагогічних здібностей, що вбирає в себе педагогічну спостережливість, педагогічну уяву, вимогливість як рису характеру, педагогічний такт, організаторські здібності; - професійно-педагогічної спрямованості особистості, яка характеризується як «стійкий інтерес до професії у поєднанні з суспільною і пізнавальною активністю, що відображається у прагненні й готовності відповідально виконувати свої педагогічні обов'язки» [14].

Сучасна українська вища школа забезпечує своїм випускникам достатньо високий рівень фундаментальних професійних знань, загальнопрофесійних умінь і практичних навичок, які ґрунтуються на ідеях гуманізації і моралі. Але в рамках Болонського і Копенгагенського процесу

життя ставить перед вищою освітою цілий ряд абсолютно нових вимог у підготовці педагогів, в тому числі і вчителів початкових класів, які засновані на нових освітніх технологіях, технологіях комунікації і взаємодії учасників навчального процесу для розвитку їх професійних і суспільних якостей.

Таким вимогам відповідають інтерактивні технології навчання. Сьогодні вони надзвичайно популярні у вузівських колах. Ми не будемо охоплювати світовий масштаб, зазначимо лише, що на пострадянському просторі існує ряд посібників, присвячених інтерактивним технологіям. Так, наприклад, у Білорусії – автор С.Кашлев, у Росії – Г.Селевко, у нас у країні – О.Пометун, Л.Пироженко, Г.П'ятакова, О.Глотов, М.Картель, Г.Коберник, І.Осадченко, М.Пащенко, Л.Роєнко, Т.Торчинська, І.Шевчук та ін. У періодичних виданнях діляться своїм досвідом по застосуванню інтерактивних технологій у початковій школі вчителі: В.Давиденко, Т.Карнаух, Л.Котельникова та ін..

Але існує й ряд проблем, які не «дозволяють» широко застосовувати ці технології при підготовці майбутніх вчителів і майбутніх вчителів початкових класів зокрема. Основними з проблем можна вказати такі, що і викладачі вузів, і шкільні вчителі мають великі утруднення в опануванні інтерактивними технологіями. Аналізуючи літературу з досліджуваного питання ми дійшли висновку, що кожний із авторів трактує інтерактивність по-різному. Так Давиденко В. пише про “інтерактивні прийоми” навчання [6], Карнаух Т. розкриває питання “інтерактивних методів” навчання [8], Котельникова Л. ділиться досвідом у використанні “інтерактивних технологій” навчання [27]. Реальність сьогодення логічно ставить перед науковцями завдання дослідити дану проблему, популяризувати її, організувати для викладачів педагогічних закладів, працюючих і майбутніх вчителів початкової школи спеціальне навчання сучасними технологіям та інтерактивним зокрема.

2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Організаційно-педагогічні умови застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності

Стрімкий розвиток технологій висуває перед освітою нові завдання, що потребують перегляду змісту освіти, форм, методів, прийомів навчання. Одними з основних інновацій у галузі освіти є інтерактивні технології навчання. Однак, учителі початкових класів знайомі тільки з окремими елементами інтерактивних технологій навчання, використання їх у практиці початкової школи носить фрагментарний, епізодичний характер, вчителі не готові до застосування інтерактивних технологій навчання, тому існує величезна проблема у предметно-методичній підготовці вчителів початкових класів у вищих навчальних закладах. Вчитель початкової школи повинен не тільки знати про інтерактивні технології навчання, а й уміти застосовувати їх на практиці, а це можливо, якщо мету, зміст, форми і методи професійної підготовки орієнтувати на використання вчителями початкових класів інтерактивних технологій навчання [24]. Необхідно підготувати вчителя з певною системою особистісних, професійних якостей, необхідних знань, умінь і навичок, що сприятимуть формуванню готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання у подальшій професійній діяльності [2].

Розглянувши роботи різних авторів з проблеми готовності до професійної діяльності, піддавши аналізу структурні компоненти готовності, виконані різними вченими ми прийшли до висновку, що єдиного підходу з цього питання немає. Вченими виділяється різна кількість структурних компонентів готовності. Проаналізувавши численні підходи до проблеми готовності до педагогічної діяльності, ми виділили 5 структурних

компонентів готовності до застосування інтерактивних технологій навчання: ціле-мотиваційний; змістовний; операційний; рефлексивний; інтеграційний.

Ми вважаємо, що формування готовності до застосування інтерактивних технологій навчання є особистісно діяльним, оскільки, по-перше, студенти повинні мати цілісне уявлення про педагогічну діяльність. Опанувати даними технологіями і використовувати їх у подальшій професійній роботі вчителя початкових класів можуть лише в діяльності, знаючи суть інтерактивних технологій навчання, особливості організації таких уроків, специфіки вибудовування відносин на них між учасниками освітнього процесу та ін. По-друге, студент повинен прагнути пізнати особистість кожної дитини, забезпечити гармонійний і ефективний розвиток всіх дітей у класі в комфортних умовах. Вважаємо за необхідне відзначити, що сформувати готовність до педагогічної діяльності можливо тільки у процесі професійної підготовки. Підготовка це як процес, а готовність є з одного боку метою, з іншого боку є як результат цього процесу [24].

Аналізуючи сучасний стан організації навчального процесу у ВНЗ, навчальні досягнення студентів, нами було зроблено висновок про те, що традиційне навчання у ВНЗ, з його традиційними, стандартними формами, методами, засобами, змістом, цілями, завданнями навчання не сприятимуть формуванню готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання. Тому необхідно внести зміни в навчально-методичні комплекси дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки, збагатити їх програми включенням тем, що розкривають поняття «інтерактивні технології навчання», «інтерактивні технології кооперативного навчання», «інтерактивні технології колективно-групового навчання», «інтерактивні технології ситуативного моделювання», «інтерактивні технології опрацювання дискусійних питань» [15]. Також збагатити знаннями про їх ознаки, види, особливості організації роботи при їх застосуванні, особливості побудови інтерактивного уроку, специфіки організації діяльності учнів на такому уроці, особливості діяльності вчителя,

особливості створення суб'єкт-суб'єктного освітнього середовища, створення комфортних умов навчання, організації активної взаємодії студентів на занятті, організації рефлексії, різних форм взаємонавчання [21]. Таким чином, ми визначаємо поняття «готовність майбутнього вчителя початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання» як один з аспектів спеціальної професійної підготовки. Сформувавши відповідний вид готовності це значить сформувавши цілі, мотиви, потреби у застосуванні інтерактивних технологій навчання майбутніми учителями початкових класів, виробити систему знань, умінь, навичок про інтерактивні технології навчання та форми їх застосування, сформувавши і розвинути педагогічні здібності, необхідні для використання інтерактивних технологій навчання в освітньому процесі початкової школи. Ми припустили, що майбутній вчитель початкових класів буде готовий до застосування інтерактивних технологій навчання при виконанні таких організаційно- педагогічних умов:

1) орієнтація цілей, мотивів майбутньої професійної діяльності, змісту освіти, завдань педагогічної практики на теорію і практику застосування інтерактивних технологій навчання; забезпечення вивчення студентами на заняттях дисциплін професійно-орієнтованого циклу всього поліваріантного комплексу інтерактивних технологій навчання; засвоєння майбутніми учителями початкових класів нового теоретичного та практичного досвіду із застосування інтерактивних технологій у навчальному процесі початкової школи;

2) використання інтерактивних технологій навчання у педагогічному університеті при навчанні майбутніх вчителів початкових класів на заняттях дисциплін професійно-орієнтованого циклу; методична підготовленість викладачів ВНЗ до управління процесом формування готовності майбутніх вчителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання (володіння викладачами ВНЗ знаннями про сутність, принципи, зміст, організацію роботи із застосуванням інтерактивних технологій

навчання, необхідними уміннями і навичками, та особливостями формування саме даного виду готовності);

3) організація інтерактивного освітнього середовища в педагогічному університеті, із застосуванням інтерактивних технологій навчання, зі створенням суб'єкт-суб'єктних відносин викладачів і студентів, організації навчання з опорою на суб'єктний досвід кожного студента;

4) спрямованість науково-дослідної роботи студентів, самостійної роботи студентів на формування знань, умінь і навичок із застосування інтерактивних технологій навчання.

З метою успішного застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності необхідно орієнтувати зміст дисциплін циклу професійно-орієнтованої підготовки на застосування інтерактивних технологій навчання. Для досягнення поставленої мети в курсі вирішуються такі завдання: формування у студентів уявлень про основні поняття дисципліни, термінах в області інтерактивних технологій навчання; ознайомлення студентів з інтерактивними технологіями навчання, їх ролі у вирішенні завдань організації навчального процесу в початковій школі; ознайомлення з класифікацією інтерактивних технологій навчання і можливостями їх застосування на уроках в сучасній початковій школі; ознайомлення зі специфікою інтерактивних технологій навчання, їх характеристикою і особливостями їх застосування у сучасній початковій школі.

Така робота дозволить зорієнтувати студентів на застосування у навчальному процесі початкової школи різних видів інтерактивних технологій навчання з метою розвитку особистості дитини і власної професійно-педагогічної, методичної спрямованості студентів на формування ціле-мотиваційного компонента готовності до застосування інтерактивних технологій навчання; сформувати спрямованість студентів на постійний професійний розвиток, збагачення власних знань, умінь і навичок з інтерактивних технологій навчання та їх застосування у початковій школі;

оволодіти новими знаннями, вміннями та навичками із застосування інтерактивних технологій навчання у навчальному процесі початкової школи; оволодіти різними видами інтерактивних технологій навчання та вміннями з організації навчального процесу з їх застосуванням у початковій школі; створювати атмосферу доброзичливості, співтворчості, співпраці, взаємної підтримки, уміння грамотно організувати взаємодію учнів, вибудувати діалог, полілог, стимулювати пізнавальну активність дітей.

З метою формування готовності майбутніх учителів початкових класів до застосування інтерактивних технологій навчання вважаємо за необхідне:

1) застосування викладачами ВНЗ різних видів інтерактивних технологій навчання на лекційних, семінарських, практичних заняттях, де студенти могли б взаємодіяти один з одним, взаємонавчати один одного і продукувати «нові» знання;

2) орієнтація навчально-виховного процесу має бути спрямована на розвиток особистості студента, з опорою на суб'єктний досвід кожного з них;

3) формування суб'єкт-суб'єктних стосунків «викладач/студент», «методист/студент», «вчитель/студент» у рамках навчально-виховного процесу ВНЗ і школи;

4) формування комфортних умов навчання, де кожен студент відчував би свою інтелектуальну спроможність, успішність;

5) проведення тренінгів з метою формування розвинених комунікативних умінь майбутніх вчителів початкових класів, здатних до ведення діалогу, дебатів, диспутів та ін., здатних до керівництва процесом взаємодії учнів при організації індивідуальної, парної, групової, колективної роботи молодших школярів;

6) застосування тренінгів з метою формування у студентів усвідомленості в необхідності рефлексії їх власної навчальної діяльності, грамотного проведення рефлексивної діяльності майбутніми вчителями початкових класів на уроках, формування вмінь педагогічної рефлексії,

рефлексії професійної діяльності під час проходження студентами педагогічних практик.

Таким чином, для підвищення якості методичної підготовки майбутнього спеціаліста важливо у навчально-виховному процесі вищих педагогічних закладів освіти використовувати інтерактивні методи навчання, що дозволяють створити ситуації, включаючись у які, студенти оволодівають мистецтвом швидко та ефективно розв'язувати навчально- методичні завдання у співпраці, удосконалюють культуру спілкування, розвивають критичне мислення, набувають навичок самостійного здобуття та передачі своїх знань іншим. Досвід переконує, що така організація методичної підготовки майбутнього спеціаліста сприяє кращому формуванню педагогічної і зокрема технологічної компетентності студентів педвузів.

2.2. Методичні рекомендації щодо застосування інтерактивних технологій у професійній діяльності

Будь-які технології мають свої специфічні особливості, і їх успішне використання вимагає від педагога компетентності, обізнаності в них. Перш за все слід згадати про труднощі, які виникають в процесі застосування інтерактивних технологій в освітньому процесі. До таких можна віднести наступні:

- незнання змісту технології;
- невміння застосовувати її на практиці;
- нерозуміння місця технології в структурі заняття.

З метою їх уникнення ми виокремили певні правила, вимоги та поради, дотримання яких дасть можливість ефективно застосовувати інтерактивні технології в процесі підготовки майбутніх вчителів.

Наведемо деякі положення, які корисно врахувати, приступаючи до організації інтерактивного навчання на заняттях.

1. У роботу мають бути залучені всі учасники. З цією метою корисно використовувати технології, що дозволяють включити всіх учнів у процес обговорення. З іншого боку, освоєння викладачами активних методів навчання просто неможливе без безпосереднього включення викладачів в ті або інші форми.

2. Необхідна психологічна підготовка учасників. Йдеться про те, що не всі приходять на заняття психологічно підготовленими до «безпосереднього включення» в ті або інші форми роботи. В зв'язку з цим корисні розминки, постійне заохочення учнів за активну участь в роботі, надання можливості для самореалізації.

3. Кількість учнів має бути не більше 30. Тільки за цієї умови можлива продуктивна робота в малих групах. Адже важливо, щоб кожен учень був почутий, щоб кожній групі була надана можливість виступити за проблемою.

4. Приміщення для роботи має бути підготовленим з таким розрахунком, щоб усім учасникам інтерактиву було легко пересідати для роботи у великих і малих групах.

Іншими словами, для учнів має бути створений максимальний фізичний комфорт. Столи краще поставити «ялиночкою», щоб кожен учень сидів впівоберта до ведучого заняття і мав можливість спілкуватися в малій групі. Добре, якщо заздалегідь будуть підготовлені посібники або роздаткові матеріали, необхідні для творчої роботи.

5. Питання процедури і регламенту потрібно обговорити на самому початку заняття і не порушувати їх. Наприклад, важливо домовитися про те, що всі учасники будуть терпимі до будь-якої висловлюваної точки зору, шануватимуть право кожного на свободу слова і т. ін.

6. Ділення учасників семінару на групи має будуватися на основі добровільності: при цьому доречно скористатися принципом випадкового вибору [13].

Застосування інтерактивних технологій висуває певні вимоги як до роботи викладача, так і до етапів занять, а саме:

1. Визначення доцільності використання інтерактивних технологій.
2. Планування - етапи, хронометраж, орієнтовний поділ на групи, ролі учасників, запитання та можливі відповіді, вироблення критеріїв оцінювання ефективності роботи груп, ретельний відбір та аналіз навчального матеріалу, у тому числі й додаткового (тести, приклади, ситуації, завдання для груп тощо). Викладачеві, який починає використовувати інтерактивні технології слід починати з простих інтерактивних технологій – робота в парах, малих групах, і переходити до більш складних. Коли з'явиться досвід подібної роботи, то заняття проходять набагато легше, цікавіше, а підготовка до них не забиратиме багато часу. Перші два етапи здійснюються до початку заняття.
3. Мотивація. Мета цього етапу - сфокусувати увагу студентів на проблемі й викликати інтерес до обговорюваної теми. З цією метою можуть

бути використані прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають в здивування, подив, інтерес до змісту знань та процесу їх отримання, підкреслюють парадоксальність явищ та подій (коротка розповідь викладача, бесіда, демонстрування наочності, й нескладна інтерактивна технологія («мозковий штурм», «мікрофон», «криголам» тощо). Цей елемент заняття має займати не більше 5% часу заняття.

4. Оголошення, представлення теми та очікуваних навчальних результатів. Мета - забезпечити розуміння змісту їхньої діяльності, тобто того, чого вони повинні досягти на уроці і чого від них чекає вчитель. Цей елемент заняття теж має займати не більше 5% часу заняття.

5. Надання необхідної інформації. Мета цього елемента, етапу заняття дати студентам достатньо інформації, для того щоб на її основі виконувати практичні завдання, але за мінімально короткий час. Це може бути міні-лекція, читання роздаткового матеріалу, опанування інформацією за допомогою технічних засобів навчання або наочності. Ця частина заняття займає близько 10-15% часу.

6. Інтерактивна вправа - центральна частина заняття. Її метою є засвоєння навчального матеріалу, досягнення результатів заняття. Інтерактивна частина заняття має займати близько 50-60% часу на занятті.

Обов'язковою є така послідовність і регламент проведення інтерактивної вправи:

Інструктування - викладач розповідає учасникам про мету вправи, правила, послідовність дій і кількість часу на виконання завдань; запитує, чи все зрозуміло учасникам (2-3 хв.).

- Об'єднання в групи та розподіл ролей (1-2 хв.).
- Виконання завдання, при якому викладач виступає як організатор, помічник, ведучий дискусії, намагаючись надати учасникам максимум можливостей для самостійної роботи і навчання у співпраці один з одним (5-15 хв.).
- Презентація результатів виконання вправи (3-15 хв.).

- Рефлексія результатів студентами: усвідомлення отриманих результатів, що досягається шляхом їх спеціального колективного обговорення або за допомогою інших прийомів (5-15 хв.). Рефлексія здійснюється в різних формах: у вигляді індивідуальної роботи, роботи в парах, групах, дискусії, в письмовій та усній формі. Вона застосовується після найважливіших інтерактивних вправ, після заняття.

Для здійснення рефлексії можна використовувати такі запитання:

- З якою метою ми робили цю вправу?
- Які думки вона у вас викликала? Які почуття?
- Чому ви особисто навчилися?
- Чому б хотіли навчитись у подальшому?

7. Підбиття підсумків (рефлексія) заняття. Це дуже важливий етап інтерактивного заняття. Саме тут дається пояснення проблемним питанням та підводиться підсумок під засвоєними знаннями, а також встановлюється зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що знадобиться їм у майбутньому. Займає цей етап 15-20% часу [4].

Функції підсумкового етапу заняття: прояснити зміст опрацьованого; порівняти реальні результати з очікуваними; проаналізувати, чому відбулося так чи інакше; зробити висновки; закріпити чи відкоригувати засвоєння; намітити нові теми для обміркування; установити зв'язок між тим, що вже відомо, і тим, що потрібно засвоїти, навчитись у майбутньому; скласти план подальших дій.

Орієнтовний розподіл часу між етапами інтерактивного уроку: мотивація - 5 %; оголошення теми - 5 %; інформування учнів - 10-15%; інтерактивна вправа - 50-60 %; рефлексія - 15-20 %.

Слід взяти до уваги те, що інтерактивні технології передбачають організацію кооперативного навчання, коли індивідуальні завдання переростають у групові, де кожний член групи вносить свій вклад у спільну діяльність. Вирішення певних проблем відбувається переважно в груповій формі. Тому важливим аспектом інтерактивного навчання є почуття групової

належності, що дає слабким, невпевненим у собі змогу відчувати впевненість у можливості подолання труднощів. Коли студенти навчаються разом, вони відчують суттєву емоційну та інтелектуальну підтримку, яка дає можливість вийти далеко за рамки їхнього наявного рівня знань і вмінь.

До особливостей використання вчителем інтерактивних педагогічних технологій належать такі: цілеспрямоване забезпечення емоційних контактів і позитивних комунікативних переживань у процесі взаємодії з метою творення позитивного навчального середовища; гармонійне поєднання пізнавальної та фізичної активності учнів; мотивація й активізація рефлексії учнів у навчально-виховному процесі; системне навчання школярів різних форм і методів навчальної взаємодії; створення казкової навчально-пізнавальної реальності; формування навичок соціальної взаємодії учнів; стимулювання батьків до інтерактивного спілкування в родині (тренінги для батьків, організація інтерактивного спілкування через творчі завдання для спільної роботи дітей і батьків).

Прийоми, які використовуються на інтерактивних уроках, дозволяють подолати тенденцію до нездорової конкуренції у колективах, коли один студент може досягти поставленої мети при умові, що його колеги зазнають невдачі. Під час інтерактивного уроку відбувається співпраця - спільна діяльність для досягнення загальних цілей, коли студенти починають розуміти що вони можуть досягти своїх особистих цілей тільки за умови, що їхні товариші з групи також досягнуть успіху. Іншими словами: успіх кожного - це успіх групи.

Висновки

Професійна діяльність вчителів передбачає постійні міжособистісні контакти з дітьми, які потребують допомоги, тому актуалізується застосування в процесі підготовки фахівців педагогічних інновацій, які ґрунтуються на активній суб'єкт-суб'єктній взаємодії учасників освітнього процесу. Такими є інтерактивні технології, які знаходять широке застосування у вищих навчальних закладах і активно досліджуються зарубіжними і вітчизняними науковцями.

Основи підготовки майбутніх учителів до використання інтерактивних педагогічних технологій визначаються результатами наукових досліджень з проблем філософії освіти, інтерактивного та рефлексивного навчання, розвитку особистості школяра в процесі взаємодії та конкретизуються в положеннях про доцільність гармонізації навчально-виховного процесу; активізації навчально-пізнавальної діяльності кожного учасника навчально-виховного процесу шляхом стимулювання його рефлексії та залучення до активної взаємодії, створення позитивного навчального середовища, комфортних умов для розвитку та самовираження особистості, стабілізації фізичного та психоемоційного здоров'я.

Інтерактивні підходи у навчанні вважаються найбільш ефективними, бо ставлять того, хто шукає знань, в активну позицію їх самостійного освоєння. Тому підготовка фахівців на основі використання інтерактивних технологій має сприяти: самоорганізації, самовдосконаленню, саморозвитку, самоосвіті, самовихованню студента; стимулюванню розумової і соціальної активності майбутніх вчителів, що спрямовується на побудову адекватного образу успішного професійного майбутнього з виявленням та актуалізацією власних професійних ресурсів, їх коригуванням спочатку в умовах інтерактивного навчання, а в майбутньому – в професійній діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева, Г. М. Социальная психология : учебник для высших учебных заведений / Г. М. Андреева. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 376 с.
2. Андрущенко, В. П. Основні тенденції розвитку вищої освіти України на рубежі століть : (справа прогностичного характеру) / В. П.
3. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогической технологии / В. П. Беспалько. - М. : Педагогика, 1989. □ 199 с.
4. Використання інтерактивних технологій у ВНЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrreferat.com/index.php?referat=36427>.
5. Глобализация образования: компетенции и системы кредитов /Под общей ред. проф. Ю.Б. Рубина. – М.: ООО „Маркет ДС Корпорейшн”, 2005. – 490 с.
6. Давиденко В. Використання інтерактивних прийомів навчання на уроках у 1 класі //Початкова школа. – № 1. – 2004. – С. 17-19.
7. Ігнатенко Н. Новій школі – учитель нового типу //Рідна школа. – № 7, 2002. – С. 10-11.
8. Карнаух Т. Впровадження інтерактивних методів навчання на уроках читання //Початкова школа. – № 11. – 2005. – С. 5- 7.
9. Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи). – К.: Грамота, 2003. – 216 с.
10. Кремень В.Г. Система освіти в Україні: сучасні тенденції і перспективи // Трибуна. – 2001. – № 5 – 6. – С. 5-7.
11. Кузьмина Н.В. Формирование педагогической направленности студентов в процессе изучения педагогики и психологии // Психология и педагогика. – Л.: ЛГУ, 1975. – 240 с.
12. Мельник Т.В. Гуманітаризація та диференціація як важливий аспект шкільної освіти // Імідж школи на порозі ХХІ століття: практико зорієнтований посібник / Ред. кол.: Т.С.Антоненко (голова), І.Г. Єрмаков (науковий редактор) та ін. – К.: ІЗМН, 1998. – С.138-140.

13. Методичні основи використання інтерактивних технологій в навчальному процесі ПТНЗ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ito.vspu.net/diplomni_rob/tematika_2013-2014/Nanarova/1.htm
14. Мороз А.Г. Профессиональная адаптация молодого учителя. – К.: Либідь, 1998. – 233 с.
15. Мороз О. Г. Підготовка майбутнього вчителя: зміст та організація : навч. посіб. / О. Г. Мороз, В. О. Сластьонін, Н. І. Філіпченко. – К. : Либідь, 1997. – 168 с.
16. Національна доктрина розвитку освіти України // Освіта України. – 2001. – № 29.
17. 33Освітні технології / (за заг. ред. О. М. Пехоти). – К., 2001.– С. 21.
18. Педагогічна технологія // Педагогічний словник / за ред. Ярмаченка М. Д. – К. : Педагогічна думка, 2001. – С. 359.
19. Педагогічна технологія // Словник-довідник педагогічних і психологічних термінів / за ред. Кузьмінського А. І. – Черкаси : Видавництво ЧДУ ім. Б. Хмельницького, 2002. – С. 102.
20. Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / під ред. Сисоєвої С. О. – К., 2001.– С. 42.
21. Пометун О. І. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
22. Пометун, О. І. Інтерактивні методики та система навчання / О. І. Пометун. – К. : Шкільний світ, 2007. – 112 с.
23. Пометун, О. І. Сучасний урок : інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004 – 192 с.
24. Руденко В. М. Роль інтерактивних технологій навчання у формуванні професійно-комунікативної компетентності майбутніх філологів / В. М. Руденко // Українська мова і література в школі. – 2010. – № 2. – С. 40–44.
25. Савченко О. Новий етап розвитку шкільної освіти і підготовка майбутнього вчителя // Шлях освіти. – 2003. – № . – С.2 – 6.

26. Технологія // Словник іншомовних слів / уклад. С. П. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – С. 573.
27. Шевчук І., Котельникова Л. Використання інтерактивних технологій на уроках математики в початкових класах //Початкова школа. – № 8, 2005. – С. 33-35.
28. Percival, E, Ellington H. A Handbook of Educational Technology / E. Percival, H. Ellington. – London ; N.Y., 1984. – P. 12, 13, 20.